

О. Могилов

ГРУНТОВЕ ПОХОВАННЯ СКІФСЬКОГО ЧАСУ БІЛЯ с. БУШЕВЕ В ПОРОССІ

Стаття присвячена публікації матеріалів ґрунтового захоронення скіфської доби біля с. Бушеве на Черкащині. Характеризується його поховальний обряд та інвентарний комплекс. Пам'ятка вводить до кола одночасних безкурганних пам'яток Подніпровського Лісостепу.

Ключові слова: скіфський час, Дніпровський Правобережний Лісостеп, ґрундове поховання, поховальний обряд, заупокійна їжа, посуд, ніж.

Основу джерельної бази з вивчення поховальної обрядовості населення скіфського часу в Східноєвропейському Лісостепу на сьогоденнішньому етапі досліджень продовжують складати матеріали курганних поховань. Вони широко відомі у Наддністер'ї (Sulimirski 1936, s. 45—99; Mogylov 2013, s. 203—204), Побужжі (Бессонова 1994), Правобережжі (Ковпаненко, Бессонова, Скорий 1989, с. 27—49) і Лівобережжі Середнього Дніпра (Ильинская 1968; Ковпаненко 1967, с. 82—109), Подінців'ї (Бандуровский, Буйнов 2000), Подонні (Либеров 1965, с. 11—15).

Разом з цим, протягом останнього півстоліття накопичилася значна добірка ґрунтових захоронень. Частіше вони бувають єдиними на могильнику, але на півдні регіону виявлені й у курганно-ґрунтових некрополях. Такі захоронення відомі на Поділлі (Ossowski 1891, s. 43—48; Смирнова 1967, с. 229, 230), Українському Лівобережжі (Супруненко 2016, с. 260—266), Середньому Доні (Березуцкий 1993, с. 71—77; Разуваев 2014, с. 103—109). Не рідкісні вони й для Степової Скіфії (Попандопуло 2004; 2011; Остапенко 2007; Могилов 2018).

Добре відомі ґрунтови поховання й у Дніпровському Правобережному Лісостепу (Скорий 1993, с. 95—97; 2003, с. 130—135; Могилов 2025). Тут відкрито щонайменше 15 таких некрополів або окремих місцезнаходжень (Могилов 2025). Серед них Пирогове (Петровська 1970, с. 138—144; Кубышев, Скиба, Скорий 1995, с. 100—110), Корчувате (Самойловський 1959), Обухів (Гороховський 1979, с. 105—106), Халеп'я (Квітницький, Лисенко 2009, с. 156), Велика Бугаївка (Лысенко 2010, с. 106, 107, рис. 16), Пекарі (Гречко 2013), Грищенці (Петренко 1962, с. 143—151), Мотронинське городище (Могилов та ін. 2019, с. 243), Жаботин (Покровская 1957, с. 2), Калантаїв (Покровська, Ковпаненко 1961, с. 129—135), Світловодськ (Бокий 1980; Могилов 2023), Заломи (Бокий 1987, с. 22—24; Панченко 2018, с. 44—48), Чорний Ліс (Тереножкин 1949, с. 1, 12—16; 1952, с. 124—127), можливо — Зибкове (Фабрициус 1951, с. 170) та Маслове (Петренко 1967, с. 56).

Сьогодні у некрополях з безкурганними похованнями в Дніпровському Правобережному Лісостепу нараховується принаймні 304 захоронення, що перевищує чверть загальної кількості місцевих гробниць скіфського часу (Могилов 2025, с. 104).

Серед вказаних ґрунтових поховань одним із маловідомих широкому колу дослідників є комплекс біля с. Бушеве Білоцерківського (кол. Рокитнянського) р-ну Черкаської обл. у басейні р. Рось (рис. 1). У 1991 р. експедиція «Холодний Яр» Інституту археології АН УРСР під керівництвом С. С. Бессонової продовжувала дослідження різночасових археологічних пам'яток у Дніпровському Правобережному Лісостепу. Головна увага традиційно приділялася пам'яткам раннього залізного віку. Було проведено масштабні

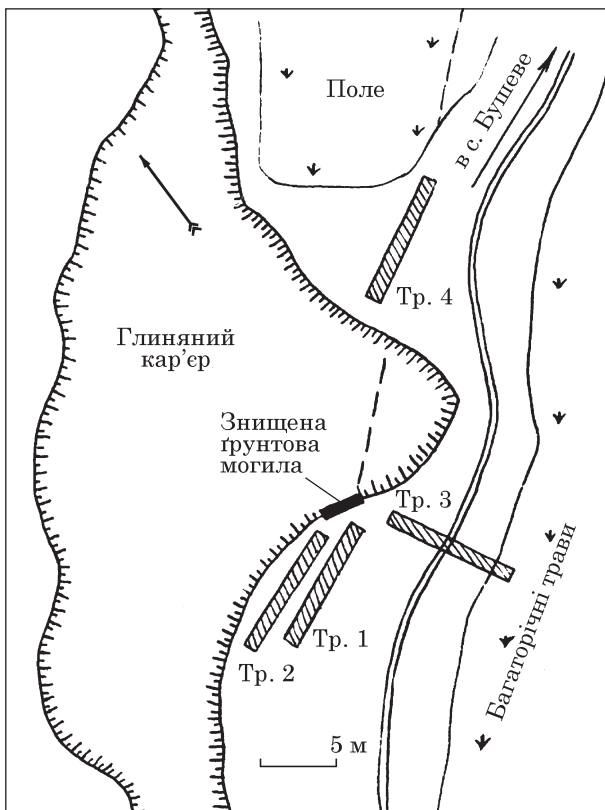
© О. МОГИЛОВ, 2025

This is an Open Access article under the CC BY-NC-ND 4.0 license
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.uk>

Рис. 1. Бушеве на мапі України

Fig. 1. Busheve village on the map of Ukraine

Рис. 2. Зруйнована могила біля Бушевого на мапі місцевості

Fig. 2. Destroyed burial near Busheve on the map

розвідки на території Київської та Черкаської областей. Основні зусилля були спрямовані на розкопки Мотронинського городища скіфського часу. Крім цього, було досліджено ґрунтове поховання скіфського часу біля с. Бушеве¹.

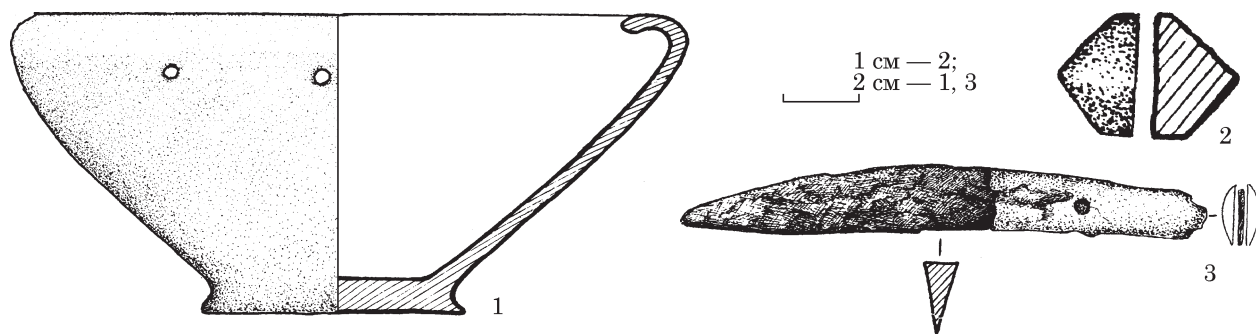
1. Щиро вдячний С. С. Бессоновій та С. А. Скорому за можливість публікації матеріалів робіт їхньої експедиції.

У вересні 1991 р. від краєзнавця з м. Тараща Київської області, геолога В. В. Романюка, який довгі роки тісно співпрацював з експедицією, надійшло повідомлення про виявлення ним у відслоненні глиняного кар'єру біля с. Бушеве окремих людських кісток і речей скіфського часу. Знахідки (ліпна миска з кістками птаха і залізним ножом) були передані краєзнавцем до Інституту археології АН УРСР.

З метою обстеження виявленої пам'ятки, в зазначений пункт виїхав старший науковий співробітник сектору скіфської археології, заступник начальника експедиції С. А. Скорий². Під час вивчення ситуації на місці, з'ясовано, що виявлені В. В. Романюком речі являють собою частину інвентарю зруйнованого кар'єром ґрунтового поховання. Останнє розташовувалося за 0,25 км на південний захід від цвинтаря с. Бушеве, на краю височини, що домінує над долиною правого берега річки Рось (рис. 2).

Поховання було повністю зруйнованим екскаватором. Під час зачистки місця знахідок речей, у профілі кар'єру виявлено пляму заповнення могили завдовжки 2—2,05 м із плавного скошеними донизу бічними краями. Нижній край плями фіксувався на глибині 0,75—0,8 м від сучасної поверхні. Пляма орієнтована за віссю схід / північний схід — захід / південний захід, де біля її краю знайдено керамічне пряслице. За словами В. В. Романюка, миска з ножом і кістками (жертвна їжа) були знайдені в протилежному кутку. Під час розчищення плями з'ясовано, що вона фіксує поздовжній край знищеної могильної ями. Кісток та інших знахідок, крім пряслиця, не виявлено. Цікавою

2. У роботах взяли участь також школярі Таращанської середньої школи, члени геологічного гуртка Таращанського районного будинку піонерів під керівництвом В. В. Романюка.

Рис. 3. Знахідки з поховання біля Бушевого: 1, 2 — кераміка; 3 — залізо і кістка

Fig. 3. Grave goods from Busheve burial: 1, 2 — ceramics; 3 — iron and bone

деталлю стала зафіксована біля краю могили ґрунтова ямка круглої форми діаметром 0,07 м завглибшки 0,23 м. Можливо, у ній знаходився один із дерев'яних стовпчиків, на які спиралося перекриття могили. Або вона слугувала для інших цілей.

На дні кар'єра нижче місця поховання, у перевідкладеному ґрунті, знайдено частину кістки нижньої кінцівки людини, окремі ребра, фаланги пальців. Кістки мають гарний стан збереженості. Також тут виявлено невеликий шматок дерев'яної дошки від перекриття або робовища.

Опис знахідок.

1. Миска ліпна конічної форми з плавним вигнутим всередину і обрізаним зверху краєм, добре вираженою закраїною на денці (рис. 3: 1). Черепок сірого кольору, із зовнішнього боку поверхня підложена, видно сліди затертості травою (?). Висота миски — 9,5 см, внутрішній діаметр — 17—17,2 см, діаметр дна — 7,5 см. З одного боку поблизу краю знаходяться 2 отвори діаметром 4—5 мм. Відстань між ними — 4,2 см, до краю — 1,5 см. Їх призначення не зовсім зрозуміле (для підвішування?). Протилежний бік миски у двох місцях відбитий (пізні пошкодження).

2. Ніж залізний з прямим лезом, вигнутою «горбатою» спинкою і кістяною накладною ручкою, складеною з двох пластинок (рис. 3: 3). Він виявлений у фрагментованому стані й реставрований з уламків. Кінець кістяної ручки обламаний. Загальна довжина ножа — 15 см, довжина леза — 8,5 см, максимальна ширина — 1,8—1,9 см. Ширина кістяних накладок — до 1,5 см. Залізне лезо сильно корозійоване, розшарувалося. Кістяна накладка з одного боку обламана майже наполовину. Накладки кріпилися до черешка за допомогою залізних заклепок, з яких збереглася одна поблизу леза.

3. Керамічне пряслице біконічної форми з одним усіченим краєм і наскрізним круглим отвором, темно-сірого кольору (рис. 3: 2). Висота — 17 мм, максимальний діаметр — 25 мм, мінімальний діаметр — 13 мм, діаметр отвору — 5 мм.

З метою пошуку передбачуваного ґрунтового могильника, на південь, північний схід і південний захід від зруйнованої могили було закладено кілька траншей розмірами 10 × 1 м і глибиною 0,2—0,5 м. Ґрунт знято до материка або дещо глибше. Дно траншей ретельно зачищене. Проте, на обстеженій ділянці будь-яких слідів ґрунтового могильника так і не було виявлено. В одній із траншей у невеликій кількості фіксувалася ліпна кераміка скіфського часу. Встановити точно, чи вона являє собою рештки тризни, а чи культурний шар розташованого поруч селища, не вдалося.

Топографія захоронення в Бушевому, на краю височини над долиною річки є домінантною для некрополів скіфського часу з безкурганними похованнями як у лісостеповій, так й у степовій зонах (Могилов 2025, с. 104; Mohylov 2025; Могилов, Бокій 2025, с. 216—220). І лише низка подібних некрополів Криму, тяжіє до підвищень (Гаврилов, Колотухин, Колтухов 2002, с. 94; Корпусова, Орлов 1978, с. 66; Масленников 1995, с. 6).

Тип могили (проста прямокутна яма) є переважальною для некрополів з безкурганними похованнями у Північному Причорномор'ї (Mohylov 2025). Це стосується і Лісостепової Скіфії (Покровская, Ковпаненко 1961; Скорый 2003, с. 135; Могилов 2023, с. 33—34), і Степу Північного Причорномор'я (Остапенко 2007, с. 157; Мелюкова 1975; Могилов 2018а, с. 289—293), хоча на декількох тамтешніх пам'ятках наявна значна кількість катакомб (Бодянский 1967—1969, с. 2; Попандопуло 2011).

Інгумації також є домінуючим способом захоронень для східноєвропейських комплексів без насипів, втім не для всіх могильників та регіонів. Так, на Західному Поділлі в ґрунтових могилах (Ossowski 1891, s. 43—45; Смирнова 1967, с. 229), переважають кремації в урнах, які відомі і під синхронними насипами (Гуцал, Мегей 1997, с. 86, 88; Гуцал та ін. 2007, с. 159). Ця риса, вірогідно, є продовженням місцевих передскіфських чорнолісько-жаботинських (Hutsal, Hutsal, Mohylov 2023, p. 123) та голіградських традицій (Смирнова 1973; Крушельницька 1976; Малеев 1991).

Серед ґрунтових поховань Правобережжя Середнього Дніпра тілопокладення повністю домінують (Могилов 2025). Рідкісні приклади кремацій відомі переважно на півночі (Петровська 1970, с. 138—144; Кубишев, Скиба, Скорий 1995) та в центрі регіону (Гречко 2013), де вони презентують продовження місцевих передскіфських традицій. Переважають інгумації також у Лівобережній Лісостеповій Україні (Супруненко 2016, с. 260—264), на Середньому Дні (Разуваев 2014).

Заупокійна м'ясна їжа виявлена у чверті поховань некрополів з безкурганними гробницями скіфського часу Дніпровського Правобережного Лісостепу (Могилов 2025). Однак такий високий відсоток можна пояснити масовістю знахідок у некрополях півдня регіону, зокрема у Світловодському могильнику, де фіксуються риси степового поховального обряду (Могилов 2023, с. 41, 43, 51). Для пам'яток центру і півночі регіону, які носять багато автохтонних рис, цей обряд більш рідкісний. Можна згадати захоронення 256 в Пирогові (Кубишев, Скиба, Скорий 1995). Бушеве знаходиться саме у ареалі цих пам'яток і доповнює подібні одиничні приклади.

Додамо, що м'ясна заупокійна їжа типова і для некрополів з безкурганними захороненнями Степової Скіфії. За матеріалами захоронень із добірки М. А. Остапенка, вона виявлена у майже чверті подібних захоронень Нижнього Подніпров'я (Остапенко 2007, с. 160). Її асортимент у степу і на півдні лісостепу схожий: велика та мала рогата худоба, кінь. Відзначимо, що дуже часто виявляють рештки так званої скіфської вирізки: ребра, передня кінцівка, лопатка. Нерідко м'ясо ставилось на дерев'яні підноси, від яких до нас доходять тільки металеві скоби кріплення.

У Бушево і асортимент м'яса (птаха), і його розташування у місцевій ліпній керамічній посудині³ є мало характерними як для лісостепу, так і для степу.

Інвентарний комплекс бушівського комплексу, як і більшості ґрунтових поховань Лісостепу Східної Європи, доволі скромний.

Залізні ножі з кістяним руків'ям та вигнутою спинкою леза типові для пам'яток середньоскіфського і пізньоскіфського періодів (Петренко 1967, с. 26), що може сьогодні визначатись як 2 половина VI—IV ст. до н. е. Подібні знахідки добре відомі з Українського Лісостепу (Іллінська 1957, рис. 2: 5; Бабенко 2005, рис. 26: 8; 32: 8), Сіверського Дінця (Бабенко 2005, рис. 26: 8; 32: 8), Середнього Дону (Пузикова 2001, рис. 24: 9). Звичайні вони для Степової Скіфії (Тереножкин и др., 1973, рис. 9:

13; 15: 11; Евдокимов, Фридман 1987, рис. 17: 7; 1991, рис. 6: 10).

Миска з сильно загнутими всередину вінцями у своїй основі має форму верху, яка склалась в Українському Лісостепу ще в передскіфську добу (Смирнова 2001, рис. 1: 11; Гершкович 2016, рис. В: 196; Могилов 2021 с. 68). У скіфський час подібні форми не є найрозповсюдженішими. Частіше їх можна бачити на пам'ятках середньоскіфського і пізньоскіфського часу (Скорий 1997, рис. 31: 1; Пеляшенко 2008, рис. 5: 5; Пеляшенко, Гречко 2007, с. 30, рис. 4: 20).

Зрізано-біконічне прясло, за класифікацією В. Є. Радзівської, належить до 4 типу (Радзівська 1977, рис. 1), а за А. Л. Щербанем (2007, с. 173, 174) може бути зараховане до типу 2, підтипу 2 (біконічні, зі зрізаною вершиною).

В Українському Лісостепу такі пряслиця сягають своїм корінням доби фінальної бронзи (Рыбалова 1999, рис. 3: 3) та передскіфського часу (Смирнова 1983, рис. 8: 2). Трапляються в ранньоскіфський період (Мелюкова 1953, рис. 32: 5, 6). Вони виявлені у курганах середньоскіфського (Галанина 1977, табл. 27: 27) та пізньоскіфського періодів (Тереножкин, Ильинская, Мозолевский 1977, рис. 3: 21). Отже, такі прясла є виробами з тривалим періодом побутування.

За попередніми міркуваннями, комплекс було датовано орієнтовно IV ст. до н. е. (Скорий 2003, с. 135). Сьогодні можна відзначити, що тип могили та обряд поховання з тілом, покладання заупокійної їжі відносяться до обрядовості з «широкими» хронологічними межами. Не чисельні аналогії місці, як зазначалось відносяться переважно до середньоскіфського і пізньоскіфського періоду. Цим часом датуються й залізні ножі з кістяним руків'ям. Отже на сьогодні можливе тільки широке датування комплексу в межах 2 половини VI—IV ст. до н. е.

Статеві-вікові визначення антропологічних матеріалів з Бушевого не проводились. Однак, слід зауважити, що прясла традиційно вважаються атрибутом жіночих поховань скіфського часу (Мелюкова 1975, с. 150; Бунятян 1985, с. 92; Бойко 2017, с. 75). Отже, є підстави подібної інтерпретації й кістяка з розглядуваного захоронення.

Отже, поховальний комплекс з Бушевого може презентувати нам захоронення представниці рядового населення регіону.

ЛІТЕРАТУРА

- Бабенко, Л. И. 2005. *Песочинский курганный могильник скифского времени*. Харьков: Райдер.
Бандуровский, А. В., Буйнов, Ю. В. 2000. *Курганы скифского времени (северскодонецкий вариант)*. Киев: ИА НАН Украины.

3. Аналогії покладання м'ясної їжі у керамічній посуд відомі у меотів Прикубання (Лимберис, Марченко 2001, с. 68, 69; 2012, с. 90, 91).

- Березуцький, В. Д. 1993. Грунтовые погребения Мостищенского городища. В: Синюк, А. Т. (ред.). *Археология Доно-Волжского бассейна*. Воронеж: ВГПУ, с. 71-79.
- Бессонова, С. С. 1994. Курганы Лесостепного Побужья. В: Черненко, Е. В. (ред.). *Древности скифов*. Киев: ИА НАН Украины, с. 3-34.
- Бодянский, О. 1967—1969. *Археологічні дослідження Благовіщенського III могильника на Дніпрі*. НА ІА НАН України, ф. 64, 1967—1969/7.
- Бойко, Ю. М. 2017. *Соціальний склад населення басейну р. Ворскли за скіфської доби*. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК; ПКЗ «Більськ».
- Бокий, Н. М. 1980. Позднескифский безкурганый могильник у г. Светловодска. В: *Археологические исследования на Украине в 1978—1979 гг. Тезисы докладов XVIII конференции Института археологии АН УССР*. Днепропетровск: ДГУ, с. 101.
- Бокий, Н. М. 1987. Грунтовый могильник у с. Заломы. В: *Киммерийцы и скифы. Тезисы докладов Всесоюзного семинара, посвященного памяти А. И. Тереножкина*. 1. Кировоград, с. 22-24.
- Бунятян, Е. 1985. Методика социальных реконструкций в археологии (на материале скифских могильников IV—III вв. до н. э.). Киев: Наукова думка.
- Гаврилов, А. В., Колотухин, В. А., Колтухов, С. Г. 2002. Курган эпохи бронзы и скифский могильник V—III вв. до н. э. у села Приречное в Крыму. *Старожитності Степового Причорномор'я і Криму*, X, с. 94-110.
- Галанина, Л. К. 1977. *Скифские древности Поднепровья (Эрмитажная коллекция Бранденбурга)*. Свод археологических источников, Д 1-33. Москва: Наука.
- Гершкович, Я. П. 2016. *Суботовское городище*. Киев: ИА НАН Украины.
- Гороховский, С. Л. 1979. Поховання ранньоскіфського часу на Київщині. *Археологія*, 32, с. 105-107.
- Гречко, Д. С. 2013. Грунтовое погребение скифского времени у с. Пекари в Поросье. *Восточноевропейские древности*, 3, с. 69-81.
- Гуцал, А. Ф., Мегей, В. П. 1997. Дослідження курганів скіфського часу біля с. Тарасівка. В: Баженов, Л. В. (ред.). *Кам'янецьчина в контексті історії Поділля*. Кам'янець-Подільський: Оіум, с. 85-88.
- Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А., Мегей, В., Могилов, О. Д., Болтанюк, П. А. 2007. Продовження робіт на курганах ранньоскіфського часу біля с. Колодіївка. *Археологічні дослідження в Україні 2005—2007 рр.*, с. 158-160.
- Евдокимов, Г. Л., Фридман, М. И. 1987. Скифские курганы у с. Первомаевка на Херсонщине. В: Черненко, Е. В. (ред.). *Скифы Северного Причерноморья*. Киев: Наукова думка, с. 85-115.
- Евдокимов, Г. Л., Фридман, М. И. 1991. Курганы скифского времени у с. Первомаевка на Херсонщине. В: Болтрик, Ю. В., Бунятян, Е. П. (ред.). *Курганы Степной Скифии*. Киев: Наукова думка, с. 72-97.
- Ильинская, В. А. 1957. Памятники скифского времени в бассейне р. Псел. *Советская археология*, XXVII, с. 232-249.
- Ильинская, В. А. 1968. *Скифы Днепровского Лесостепного Левобережья*. Киев: Наукова думка.
- Квітницький, М. В., Лисенко, С. Д. 2009. Розкопки комплексної пам'ятки археології в ур. Шанці в с. Халеп'я Обухівського району. *Археологічні дослідження в Україні 2006—2007 рр.*, с. 154-157.
- Ковпаненко, Г. Т. 1967. *Племена скіфського часу на Ворсклі*. Київ: Наукова думка.
- Ковпаненко, Г. Т., Бессонова, С. С., Скорый, С. А. 1989. *Памятники скифской эпохи Днепровского Лесостепного Правобережья (Киево-Черкасский регион)*. Киев: Наукова думка.
- Корпусова, В. М., Орлов, Р. С. 1978. Могильник VI—IV ст. до н. э. на Керченському півострові. *Археологія*, 28, с. 65-76.
- Крушельницька, Л. І. 1976. *Північне Прикарпаття і Західна Волинь за доби раннього заліза*. Київ: Наукова думка.
- Кубишев, А. І., Скиба, Л. Є., Скорий, С. А. 1995. Поховання скіфського часу Пирогівського могильника. *Археологія*, 1, с. 101-111.
- Либеров, П. Д. 1965. *Памятники скифского времени на Среднем Дону*. Свод археологических источников, Д1-31. Москва: Наука.
- Лимберис, Н. Ю., Марченко, И. И. 2001. Погребения VI—V вв. до н. э. из грунтовых могильников меотских городищ Правобережья Кубани. *Материалы и исследования по археологии Кубани*, 1, с. 32-122.
- Лимберис, Н. Ю., Марченко, И. И. 2012. *Меотские древности VI—V вв. до н. э. (по материалам грунтовых могильников правобережья Кубани)*. Краснодар: Традиция.
- Лысенко, С. Д. 2010. Новые памятники милоградской культуры на Киевщине. *Пресс-музей*, 26—27, с. 106-127.
- Масленников, А. А. 1995. Каменные ящики Восточного Крыма (к истории сельского населения Боспора VI—I вв. до н. э.). *Боспорский сборник*, 8, с. 1-124.
- Малеев, Ю. 1991. Гальштатский могильник у с. Завалье на р. Прут. В: Никулицэ, И. (ред.). *Этнокультурные и этносоциальные процессы в конце I тыс. до н. э. — первой половине I тыс. н. э. на Юго-Западе СССР и в сопредельных регионах*. Chisinau, с. 86-89.
- Мелюкова, А. И. 1953. Памятники скифского времени на Среднем Днестре. *Краткие сообщения Института истории материальной культуры*, 51, с. 60-73.
- Мелюкова, А. И. 1975. *Поселение и могильник скифского времени у села Николаевка*. Москва: Наука.
- Могилов, О. Д. 2018. Скіфські комплекси з вуздою з Дніпровського Припоріжжя. *Археологія і давня історія України*, 27, с. 287-315.
- Могилов, О. Д. 2021. *Комарів. Поселення до-скіфського часу на Середньому Дністрі*. Київ: ІА НАН України.
- Могилов, А. 2023. Погребально-поминальная обрядность Светловодского могильника скифов в Центральной Украине. *Revista Arheologică*, 2, с. 30-57. http://doi.org/10.52603/RA.XIX.2.2023_03
- Могилов, О. Д. 2025. Ґрунтові поховання скіфського часу Дніпровського Лісостепопового Правобережжя. *Археологія і давня історія України*, 2 (55), с. 102-117. DOI: 10.37445/adiu.2025.02.06
- Могилов, О. Д., Руденко, С. В., Панченко, К. І., Ляшко, Ю. Ю. 2019. Роботи на Мотронинському городищі. *Археологічні дослідження в Україні 2018 р.*, с. 241-243.
- Могилов, О. Д., Бокий, Н. М. 2025. *Світловодськ. Скіфський могильник в Центральній Україні*. Київ: ІА НАН України.
- Остапенко, М. А. 2007. Скифские бескурганные могильники Степного Поднепровья. В: Масленников, А. А., Гаврилюк, Н. А. (ред.). *Античный мир и варвары на юге России*. Москва; Киев; Запорожье: Дикое поле, с. 143-179.

- Панченко, К. И. 2018. Грунтовой могильник скифского времени возле с. Заломы на Кировоградщине. *Revista arheologica*, XIV, 1, с. 44-49.
- Пеляшенко, К. Ю. 2008. Комплекс лепной посуды Люботинского городища. В: Посохов, С. И. (ред.). *Проблемы археологии Восточной Европы. К 85-летию Бориса Андреевича Шрамко*. Харьков: Курсор, с. 106-120.
- Пеляшенко, К. Ю., Гречко, Д. С. 2007. Липний посуд населення Сіверськодонецького Лісостепу скіфської доби. *Археологія*, 4, с. 22-37.
- Петренко, В. Г. 1962. Могильник скифского времени у с. Грищенцы. *Материалы и исследования по археологии СССР*, 13, с. 142-151.
- Петренко, В. Г. 1967. *Правобережье Среднего Приднепровья в V—III вв. до н. э.* Свод археологических источников, Д1-4. Москва: Наука.
- Петровська, Є. О. 1970. Ранньоскіфські пам'ятки на південній околиці Києва. *Археологія*, XXIV, с. 129-145.
- Покровська, Е. Ф. 1957. *Отчет о работе Жаботинского отряда Среднеднепровской экспедиции 1957 г.* НА ІА НАН України, ф. 64, 1957/11а.
- Покровська, Є. Ф., Ковпаненко, Г. Т. 1961. Могильник біля с. Калантаєво. *Археологія*, XXII, с. 129-142.
- Попандопуло, З. Х. 2004. Грунтовые могильники скифского времени Нижнего Поднепровья. В: Скорый, С. А. (ред.). *Від Кіммерії до Сарматії*. Київ: Корвін-Прес, с. 67-68.
- Попандопуло, З. Х. 2011. *Скифский грунтовой могильник Скельки*. Запорожье: Запорожский областной краеведческий музей.
- Пузикова, А. И. 2001. *Курганы скифского времени Среднего Подонья (публикация комплексов)*. Москва: Индирик.
- Радзієвська, В. Є. 1979. Техніка прядіння у населення Лісостепової Скіфії. *Археологія*, 32, с. 19-26.
- Разуваев, Ю. Д. 2014. О грунтовых могильниках скифского времени в Донской Лесостепи. *Вестник Воронежского государственного университета. Серия: история, политология, социология*, 2, с. 103-110.
- Рыбалова, В. Д. 1999. Два поселения предскифского времени на левобережье Среднего Днестра. *Археологические вести*, 6, с. 320-342.
- Самойловський, І. М. 1959. Корчеватський могильник. *Материалы и исследования по археологии СССР*, 70, с. 61-93.
- Скорый, С. А. 1993. Этническая дифференциация населения скифской эпохи Украинской Правобережной Лесостепи. В: *Перви международен симпозиум «Севастополіс» «Надгробните могили в югоизточна Европа»*. Казанлък, с. 56-57.
- Скорый, С. А. 1997. *Стеблев: скифский могильник в Поросье*. Киев.
- Скорый, С. А. 2003. *Скифы в Днепровской Правобережной Лесостепи*. Киев: ІА НАН України.
- Смирнова, Г. И. 1967. Некоторые вопросы раннескифского периода на Среднем Днестре (По поводу статьи М. Душека). *Archeologické rozhledy*, XIX, 2, с. 223-235.
- Смирнова, Г. И. 1973. Позднеголиградский могильник у с. Острица (Магальянская) на Буковине. *Археологический сборник Государственного Эрмитажа*, 15, с. 7-11.
- Смирнова, Г. И. 1983. Материальная культура Григоровского городища (к вопросу о формировании чернолесско-жаботинских памятников). *Археологический сборник Государственного Эрмитажа*, 23, с. 60-72.
- Смирнова, Г. И. 2001. Гальштатский компонент в раннескифской культуре Лесостепи Северного Причерноморья (по материалам Немировского городища). *Российская археология*, 4, с. 33-44.
- Супруненко, О. Б. 2016. Грунтові некрополі лісостепового населення скіфської доби у Дніпровському Лівобережжі. *Археологія і давня історія України*, 2 (19), с. 257-269.
- Тереножкин, А. И. 1949. *Чернолесское городище и курганный могильник*. НА ІА НАН України, ф. 64, 1949/15.
- Тереножкин, О. І. 1952. Розвідки і розкопки 1949 р. в північній частині Кіровоградської області. *Археологія*, VII, с. 110-144.
- Тереножкин, А. И., Ильинская, В. А., Мозолевский, Б. Н. 1977. Скифский могильник Гайманово Поле (раскопки 1968 г.). В: Тереножкин, А. И. (ред.). *Скифы и сарматы*. Киев: Наукова думка, с. 152-199.
- Тереножкин, А. И., Ильинская, В. А., Черненко, Е. В., Мозолевский, Б. Н. 1973. Скифские курганы Никопольщины. В: Тереножкин, А. И. (ред.). *Скифские древности*. Киев: Наукова думка, с. 113-186.
- Фабрициус, И. В. 1951. *Археологическая карта Причерноморья Украинской ССР*. НА ІА НАН України, ф. 12, оп. 150.
- Щербань, А. 2007. *Прядіння і ткацтво у населення Лівобережного Лісостепу України VII — початку III століття до н. е. (за глиняними виробами)*. Київ: Молодь.
- Hutsal, A., Hutsal, V., Mohylov, O. 2023. Early Iron Age mound near the village Malynivtsi in Podillya. *Eminak: Scientific Quarterly Journal*, 2 (42), p. 109-135.
- Mogylov, O. 2013. The barrows of the West Podolian group of the Scythian period. *Mousaios*, XVIII, p. 203-214.
- Mohylov, O. D. 2025. Funerary constructions of the Svitlovodsk cemetery of the Scythian period in the Middle Dnipro Region. *Археологія*, 4, p. 53-76.
- Ossowski, G. 1891. *Sprawozdanie drugie z wycieczki paleoetnologiczney po Galicyi (w roku 1890). Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*, XV, s. 1-88.
- Sulimirsk, T. 1936. *Scytowie na zachodnim Podolu*. Lwow: Nakładem Lwowskiego Towarzystwa Prehistorycznego.

REFERENCES

- sii *Instituta arkheologii AN USSR*. Dnepropetrovsk: DGU, s. 101.
- Bokii, N. M. 1987. Gruntovyi mogilnik u s. Zalomy. In: *Kimmeriitsy i skify. Tezisy dokladov Vsesoiuznogo seminara, posviashchennogo pamiaty A. I. Terenozhkina*. 1. Kirovograd, s. 22-24.
- Buniatian, E. P. 1985. *Metodika sotsialnykh rekonstruktsii v arkheologii (na materiale skifskikh mogilnikov IV—III vv. do n. e.)*. Kiev: Naukova dumka.
- Gavrilov, A. V., Kolotukhin, V. A., Koltukhov, S. G. 2002. Kurgan epokhi bronzoy i skifskii mogilnik V—III vv. do n. e. u sela Prirechnoe v Krymu. *Starozhytnosti Stepovogo Prychornomor'ia i Krymu*, X, s. 94-110.
- Galanina, L. K. 1977. *Skifskie drevnosti Podneprov'ia (Ermitazhnaia kollektsiia Brandenburga)*. Svod arkheologicheskikh istochnikov, D 1-33. Moskva: Nauka.
- Gershkovich, Ia. P. 2016. *Subotovskoe gorodishche*. Kiev: IA NAN Ukrainy.
- Gorokhovskii, E. L. 1979. Pohovannia rannioskifskoho chasu na Kyivschi. *Arkheologii*, 32, s. 105-107.
- Grechko, D. S. 2013. Gruntovoe pogrebenie skifskogo vremeni u s. Pekari v Porose. *Vostochnoevropeiskie drevnosti*, 3, s. 69-81.
- Hutsal, A. F., Mehei, V. P. 1997. Doslidzhennia kurhaniv skifskoho chasu bilia s. Tarasivka. In: Bazhenov, L. V. (red.). *Kam'ianechchyna v konteksti istorii Podillia*. Kam'ianets-Podilskiy: Oium, s. 85-88.
- Hutsal, A. F., Hutsal, V. A., Mehei, V. P., Mohylov, O. D., Boltaniuk, P. A. 2007. Prodovzhennia robit na kurhanakh rannioskifskoho chasu bilia s. Kolodiivka. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2005—2007 rr.*, s. 158-160.
- Evdokimov, G. L., Fridman, M. I. 1987. Skifskie kurgany u s. Pervomaeveka na Khersonshchine. In: Chernenko, E. V. (red.). *Skify Severnogo Prichernomoria*. Kiev: Naukova dumka, s. 85-115.
- Evdokimov, G. L., Fridman, M. I. 1991. Kurgany skifskogo vremeni u s. Pervomaeveka na Khersonshchine. In: Boltrik, Iu. V., Buniatian, E. P. (red.). *Kurgany Stepnoi Skifii*. Kiev: Naukova dumka, s. 72-97.
- Ilinskaia, V. A. 1957. Pamiatniki skifskogo vremeni v basseine r. Psel. *Sovetskaia arkheologii*, XXVII, s. 232-249.
- Ilinskaia, V. A. 1968. *Skify Dneprovskogo Lesostepnogo Levoberezhia*. Kiev: Naukova dumka.
- Kvitnytskyi, M. V., Lysenko, S. D. 2009. Rozkopky kompleksnoi pamiatky arkheolohii v ur. Shantsi v s. Khalepia Obukhivskoho raionu. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2006—2007 rr.*, s. 154-157.
- Kovpanenko, H. T. 1967. *Plemena skifskoho chasu na Vorskli*. Kyiv: Naukova dumka.
- Kovpanenko, G. T., Bessonova, S. S., Skoryi, S. A. 1989. *Pamiatniki skifskoi epokhi Dneprovskogo Lesostepnogo Pravoberezhia (Kievo-Cherkasskii region)*. Kiev: Naukova dumka.
- Korpusova, V. M., Orlov, R. S. 1978. Mohyl'nyk VI—IV st. do n. e. na Kerchenskomu pivostrovi. *Arkheolohii*, 28, s. 65-76.
- Krushelnitska, L. I. 1976. *Pivnichne Prykarpattia i Zakhidna Volyn za doby rannoho zaliza*. Kyiv: Naukova dumka.
- Kubyshev, A. I., Skyba, L. Ye., Skoryi, S. A. 1995. Pokhovannia skifskoho chasu Pyrohivskoho mohyl'nyka. *Arkheolohii*, 1, s. 101-111.
- Liberov, P. D. 1965. *Pamiatniki skifskogo vremeni na Srednem Donu*. Svod arkheologicheskikh istochnikov, D1-31. Moskva: Nauka.
- Limberis, N. Iu., Marchenko, I. I. 2001. Pogrebeniia VI—V vv. do n. e. iz gruntovykh mogilnikov meotskikh gorodishch Pravoberezhia Kubani. *Materiialy i issledovaniia po arkheologii Kubani*, 1, s. 32-122.
- Limberis, N. Iu., Marchenko, I. I. 2012. *Meotskie drevnosti VI—V vv. do n. e. (po materialam gruntovykh mogilnikov pravoberezhia Kubani)*. Krasnodar: Traditsiia.
- Lysenko, S. D. 2010. Nove pamiatniki milogradskoi kultury na Kyivschi. *Press-muzei*, 26—27, s. 106-127.
- Maslennikov, A. A. 1995. Kamennye iashchiki Vostochnogo Kryma (k istorii selskogo naselennia Bospora VI—I vv. do n. e.). *Bosporskii sbornik*, 8, s. 1-124.
- Maleev, Iu. 1991. Galshtatskii mogilnik u s. Zavale na r. Prut. In: Nikulitse, I. (red.). *Etnokulturnye i etnosotsialnye protsessy v kontse I tys. do n. e. — pervoi polovine I tys. n. e. na Iugo-Zapade SSSR i v sopredelnykh regionakh*. Chisinau, s. 86-89.
- Meliukova, A. I. 1953. Pamiatniki skifskogo vremeni na Srednem Dnestre. *Kratkie soobshcheniia Instituta istorii materialnoi kultury*, 51, s. 60-73.
- Meliukova, A. I. 1975. Poselenie i mogilnik skifskogo vremeni u sela Nikolaevka. Moskva: Nauka.
- Mohylov, O. D. 2018. Skifski komplekсы z vuzdoiu z Dniprovskoho Pryporizhzhia. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 27, s. 287-315.
- Mohylov, O. D. 2021. *Komariv. Poselennia doskifskoho chasu na Srednomu Dnistri*. Kyiv: IA NAN Ukrainy.
- Mogilov, A. 2023. Pogrebalno-pominalnaia obriadnost Svetlovodskogo mogilnika skifov v Tsentralnoi Ukraine. *Revista Arheologică*, 2, s. 30-57. http://doi.org/10.52603/RA.XIX.2.2023_03
- Mohylov, O. D. 2025. Gruntovi pokhovannia skifskoho chasu Dniprovskoho Lisostepopovoho Pravoberezhzhia. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 2 (55), s. 102-117. DOI: 10.37445/adiu.2025.02.06
- Mohylov, O. D., Rudenko, S. V., Panchenko, K. I., Liashko, Yu. Yu. 2019. Roboty na Motronynskom horodyshchi. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2018 r.*, s. 241-243.
- Mohylov, O. D., Bokiy, N. M. 2025. *Svitlovodsk. Skifskiy mohyl'nyk v Tsentralniy Ukraini*. Kyiv: IA NAN Ukrainy.
- Ostapenko, M. A. 2007. Skifskie beskurgannye mogilniki Stepnogo Podneprov'ia. In: Maslennikov, A. A., Gavriluk, N. A. (red.). *Antichnyi mir i varvary na iuge Rossii*. Moskva; Kiev; Zaporozhe: Dikoe pole, s. 143-179.
- Panchenko, K. I. 2018. Gruntovoi mogilnik skifskogo vremeni v s. Zalomy na Kirovogradshchine. *Revista arheologica*, XIV, 1, s. 44-49.
- Peliashenko, K. Iu. 2008. Kompleks lepnoi posudy Liubotinskogo gorodishcha. In: Posokhov, S. I. (red.). *Problemy arkheologii Vostochnoi Evropy. K 85-letiiu Borisa Andreievicha Shramko*. Kharkov: Kursor, s. 106-120.
- Peliashenko, K. Yu., Hrechko, D. S. 2007. Lipnyi posud naselennia Siverskodonetskoho Lisostepu skifskoi doby. *Arkheolohiia*, 4, s. 22-37.
- Petrenko, V. G. 1962. Mogilnik skifskogo vremeni u s. Grishchentsy. *Materiialy i issledovaniia po arkheologii SSSR*, 13, s. 142-151.
- Petrenko, V. G. 1967. *Pravoberezhie Srednego Pridneprov'ia v V—III vv. do n. e.* Svod arkheologicheskikh istochnikov, D1-4. Moskva: Nauka.
- Petrovska, Ye. O. 1970. Rannioskifski pam'iatky na pivdenii okolytsi Kyieva. *Arkheolohiia*, XXIV, s. 129-145.
- Pokrovskaya, E. F. 1957. *Otchet o rabote Zhabotinskogo otriada Srednedneprovskoi ekspeditsii 1957 g.* NA IA NAN Ukrainy, f. 64, 1957/11a.
- Pokrovskaya, Ye. F., Kovpanenko, H. T. 1961. Mohyl'nyk bilia s. Kalantaievo. *Arkheolohiia*, XXII, s. 129-142.
- Popandopulo, Z. Kh. 2004. Gruntovye mogilniki skifskogo vremeni Nizhnego Podneprov'ia. In: Skorii, S. A. (red.). *Vid Kimerii do Sarmatii*. Kiiv: Korvin-Pres, s. 67-68.
- Popandopulo, Z. Kh. 2011. *Skifskii gruntovyi mogilnik Skelki*. Zaporozhe: Zaporozhskii oblastnoi kraevedcheskii muzei.
- Puzikova, A. I. 2001. *Kurgany skifskogo vremeni Srednego Podonia (publikatsiia kompleksov)*. Moskva: Indirik.
- Radziievskaya, V. Ye. 1979. Tekhnika priadinnia u naselennia Lisostepovoi Skifii. *Arkheolohiia*, 32, s. 19-26.
- Razuvaev, Iu. D. 2014. O gruntovykh mogilnikakh skifskogo vremeni v Donskoi Lesostepi. *Vestnik Vornezhskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriia: istoriia, politologiia, sotsiologiia*, 2, s. 103-110.
- Rybalova, V. D. 1999. Dva poseleniia predskifskogo vremeni na levoberezhie Srednego Dnestra. *Arkheologicheskoe vesti*, 6, s. 320-342.
- Samoilovskii, I. M. 1959. Korchevatskii mogilnik. *Materiialy i issledovaniia po arkheologii SSSR*, 70, s. 61-93.
- Skoryi, S. A. 1993. Etnicheskaia differentsiatsiia naselennia skifskoi epokhi Ukrainskoi Pravoberezhnoi Lesostepi. In: *Pervi mezhdunaroden simozium «Sevastopolis» «Nadgrobnite mogili v iugoiztochna Evropu»*. Kazanliek, s. 56-57.
- Skoryi, S. A. 1997. *Steblev: skifskii mogilnik v Porose*. Kiev.

Skoryi, S. A. 2003. *Skify v Dneprovskoi Pravoberezhnoi Lesostepi*. Kiev: IA NAN Ukrainy.

Smirnova, G. I. 1967. Nekotorye voprosy ranneskifskogo perioda na Srednem Dnestre (Po povodu statii M. Dusheka). *Arkheologicheskie rozhledy*, XIX, 2, s. 223-235.

Smirnova, G. I. 1973. Pozdneholigradskii mogilnik u s. Ostritsa (Magalianskaia) na Bukovine. *Arkheologicheskii sbornik Gosudarstvennogo Ermitazha*, 15, s. 7-11.

Smirnova, G. I. 1983. Materialnaia kultura Grigorovskogo gorodishcha (k voprosu o formirovanii chernolessko-zhabotin-skikh pamiatnikov). *Arkheologicheskii sbornik Gosudarstvennogo Ermitazha*, 23, s. 60-72.

Smirnova, G. I. 2001. Galshtatskii komponent v ranneskifskoi kulture Lesostepi Severnogo Prichernomoria (po materialam Nemirovskogo gorodishcha). *Rossiiskaia arkheologiya*, 4, s. 33-44.

Suprunenko, O. B. 2016. Hruntovi nekropoli lisostepovoho naselennia skifskoi doby u Dniprovskomu Livoberezhzi. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 2 (19), s. 257-269.

Terenozhkin, A. I. 1949. *Chernolesskoe gorodishche i kurgannyi mogilnik*. NA IA NAN Ukrainy, f. 64, 1949/15.

Terenozhkin, O. I. 1952. Rozvidky i rozkopky 1949 r. v pivnichnii chastyni Kirovohradskoi oblasti. *Arkheolohiia*, VII, s. 110-144.

Terenozhkin, A. I., Ilinskaia, V. A., Mozolevskii, B. N. 1977. Skifskii mogilnik Gaimanovo Pole (raskopki 1968 g.). In: Terenozhkin, A. I. (red.). *Skify i sarmaty*. Kiev: Naukova dumka, s. 152-199.

Terenozhkin, A. I., Ilinskaia, V. A., Chernenko, E. V., Mozolevskii, B. N. 1973. Skifskie kurgany Nikopol'shchiny. In: Terenozhkin, A. I. (red.). *Skifskie drevnosti*. Kiev: Naukova dumka, s. 113-186.

Fabritsius, I. V. 1951. *Arkheologicheskaia karta Prichernomoria Ukrainskoi SSR*. NA IA NAN Ukrainy, f. 12, op. 150.

Shcherban, A. 2007. *Priadinnia i tkatstvo u naselennia Livoberezhnoho Lisostepu Ukrainy VII — pochatku III stolittia do n. e. (za hlynianymy vyrobamy)*. Kyiv: Molod.

Hutsal, A., Hutsal, V., Mohylov, O. 2023. Early Iron Age mound near the village Malynivtsi in Podillya. *Eminak: Scientific Quarterly Journal*, 2 (42), p. 109-135.

Mogylov, O. 2013. The barrows of the West Podolian group of the Scythian period. *Mousaios*, XVIII, p. 203-214.

Mohylov, O. D. 2025. Funerary constructions of the Svitlovodsk cemetery of the Scythian period in the Middle Dnipro Region. *Arkheolohiia*, 4, p. 53-76.

Ossowski, G. 1891. Sprawozdanie drugie z wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi (w roku 1890). *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*, XV, s. 1-88.

Sulimirsk, T. 1936. *Scytowie na zachodnim Podolu*. Lwow: Nakładem Lwowskiego Towarzystwa Prehistorycznego.

O. Mohylov

MOUNDLESS BURIAL OF THE SCYTHIAN PERIOD NEAR THE VILLAGE OF BUSHEVO IN THE ROS RIVER REGION

The basis of the source database for the study of the funeral rites of the Scythian period in the Ukrainian Forest-Steppe zone is the burials under mounds. However, the number of moundless burials of that period permanently increased. One of the regions of their localisation is the Right Bank of the Middle Dnipro.

Among the little-known moundless assemblages is the burial near the village of Bushevo on the Ros River. The destroyed grave was discovered by local historian V. V. Romaniuk, and was excavated by the «Kholodnyi Yar» expedition of the Institute of Archeology of the Academy of Sciences of the USSR (co-heads S. S. Besonova, S. A. Skoryi).

The burial was located on the edge of an eminence above the Ros valley. The grave construction was a rectangular pit 2.05 m long, 0.8 m deep and directed along the east-north-east — west-south-west axis.

The remains of inhumation burial were found in the destroyed grave or in a fall from it. The body was accompanied by a hand-made bowl, ceramic spindle-wheel, and the iron knife with bone handle. The funeral food (bird bones) was placed in the bowl.

The grave goods allow us to date the burial within the Middle Scythian and Late Scythian periods (2nd half of the 6th—4th centuries BC). Judging by the presence of a spindle-wheel among the inventory, the burial could have belonged to a woman. The complex represents the grave goods of the ordinary population of the region.

Keywords: Scythian period, Dnipro Right-Bank Forest-Steppe region, moundless burial, funerary rite, funerary food, grave goods, knife.

Одержано 25.07.2025

МОГИЛОВ Олександр, кандидат історичних наук, Інститут археології НАН України, Київ, Україна.

Oleksandr MOHYLOV, PhD, Institute of Archaeology, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. ORCID: 0000-0002-2400-2380, e-mail: mogilovod@gmail.com.